

Sygn. akt I UK 377/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 kwietnia 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Małgorzata Gersdorf (przewodniczący)

SSN Józef Iwulski

SSN Jolanta Strusińska-Żukowska (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania M. S.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych

o emeryturę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń

Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 4 kwietnia 2014 r.,

skargi kasacyjnej ubezpieczonego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 20
maja 2013 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 20
maja 2013 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego z dnia 2 sierpnia 2012 r. i oddalił
odwołanie M. S. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 marca

2012 r. odmawiającej prawa do emerytury w wieku obniżonym z tytułu pracy w warunkach szczególnych.

Sąd drugiej instancji wskazał, że zgodnie z art. 184 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 1440 ze zm.; dalej jako: „ustawa emerytalna”), ubezpieczeni urodzeni po dniu 31 grudnia 1948 r. uzyskują prawo do emerytury po osiągnięciu wieku przewidzianego w art. 32 ustawy, jeżeli, między innymi, osiągnęli okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymagany w przepisach dotychczasowych do nabycia emerytury w wieku niższym oraz mają niezbędny okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 27 ustawy. Zgodnie z § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.; dalej jako: rozporządzenie), okres zatrudnienia w szczególnych warunkach powinien wynosić co najmniej 15 lat, a sama praca musi być wymieniona w wykazie A, stanowiącym załącznik do rozporządzenia. Na etapie postępowania apelacyjnego sporne między stronami było, czy ubezpieczony, zajmując w okresie od 1 stycznia 1994 r. do 31 grudnia 1998 r. stanowisko kierownika zakładu pracy w Spółdzielni Pracy Chemików „X.”, wykonywał pracę w warunkach szczególnych, wymienioną w wykazie A dziale XIV pod pozycją 24, określoną jako kontrola międzyoperacyjna, kontrola jakości produkcji i usług oraz dozór inżynieryjno – techniczny na oddziałach i wydziałach, na których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie. W ocenie Sądu odwoławczego, stanowisko Sądu Okręgowego, że pracę odwołującego się tak można zakwalifikować, jest nieprawidłowe. Czynnościami ogólnie pojętej kontroli oraz dozoru inżynieryjno – technicznego w rozumieniu wskazanych przepisów są bowiem takie tylko czynności, które wykonywane są w warunkach bezpośrednio narażających na szkodliwe dla zdrowia czynniki, a więc polegające na bezpośrednim dozorze i bezpośredniej kontroli procesu pracy na stanowiskach pracy wykonywanej w szczególnych warunkach. Tymczasem wnioskodawca kierował produkcją, nadzorował pracę na poszczególnych wydziałach, halach produkcyjnych. Pracownicy zgrupowani byli w brygadach, nad którymi bezpośrednio kierownictwo sprawowali mistrzowie, a nad

nimi dopiero ubezpieczony. Odwołującemu się podlegali wszyscy pracownicy zakładu. Wnioskodawca obchodził cały zakład, nadzorował produkcję, spoczywały na nim także obowiązki administracyjne, prowadzenie dokumentacji, wykazów. Z tego wynika, że ubezpieczony zajmował się nie tylko bezpośrednim nadzorem nad pracownikami pracującymi w warunkach szczególnych. Spoczywały na nim także „i w niemałym zakresie obowiązki ogólnie – zarządzające, administracyjno – biurowe”. Zdaniem Sądu drugiej instancji, takie okoliczności, że wnioskodawca „utrzymywał ruch na produkcji”, nadzorował ją, fakt, że jako kierownikowi podlegali mu wszyscy pracownicy w zakładzie, to, że pomiędzy nim a szeregowymi pracownikami znajdowali się jeszcze brygadziści, wreszcie korzystanie z pracy osób przy zadaniach biurowych wskazujące na znaczną ilość obowiązków administracyjnych, świadczą o pośrednim charakterze nadzoru, będącego właściwie zarządzaniem całym zakładem, co nie mieści się w pojęciu, „jakiego ustawodawca użył w dziale XIV, poz. 24”. Sąd Apelacyjny podniósł też, że nie wszyscy nadzorowani przez odwołującego się pracownicy świadczyli pracę w szczególnych warunkach, a „rozporządzenie mówi o konieczności sprawowania kontroli, nadzoru na oddziałach i wydziałach, na których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie. I choć nadzór nad tymi jednostkami nie zajmował większości czasu, jaki poświęcał ubezpieczony, to jednak sprawiał, że kontrola w przypadku wydziałów bezpośrednio zajmujących się pracą nad środkami chemicznymi nie była wykonywana w pełnym wymiarze czasu pracy”.

Biorąc to pod uwagę, Sąd odwoławczy przyjął brak możliwości uznania pracy wykonywanej przez ubezpieczonego w okresie od 1 stycznia 1994 r. do 31 grudnia 1998 r. na stanowisku kierownika zakładu pracy za wykonywaną w warunkach szczególnych, co przesądziło o konieczności oddalenia jego odwołania od decyzji organu rentowego, albowiem pozostały okres pracy w warunkach szczególnych nie sięgał wymaganych przez przepisy 15 lat.

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego ubezpieczony zarzucił:

1. naruszenie art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c., przez niedostateczne uzasadnienie motywów rozstrzygnięcia zmieniającego wyrok Sądu Okręgowego na tle dokonanej przez Sąd drugiej instancji oceny zebranego w

sprawie materiału dowodowego i wykładni postanowień § 2 ust. 1 rozporządzenia oraz pkt 24 działu XIV wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia;

2. naruszenie art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 2,3 i 4 oraz art. 27 ust. 1 ustawy emerytalnej w związku z § 2 ust. 1, § 3 i § 4 ust. 1 rozporządzenia oraz w związku z pkt 24 działu XIV wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia, przez:

- przyjęcie, że wykonywanie przez wnioskodawcę prac administracyjno – biurowych, prowadzenie dokumentacji i wykazów, nawet w niewielkim wymiarze, sprawowanie nadzoru pośredniego (za pośrednictwem brygadzystów i mistrzów) obok nadzoru bezpośredniego, przebywanie nawet w niewielkim zakresie czasu w pomieszczeniu biurowym oraz sprawowanie nadzoru także nad pracownikami, którzy nie świadczyli pracy w szczególnych warunkach, wykluczają możliwość przyjęcia, że ubezpieczony pracował w warunkach szczególnych stale i w pełnym wymiarze czasu pracy,

- odmowę zakwalifikowania spornego okresu zatrudnienia od 1 stycznia 1994 r. do 31 grudnia 1998 r. jako pracy wykonywanej w szczególnych warunkach, w sytuacji, gdy:

przesłanka wykonywania pracy w szczególnych warunkach „stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy” (§ 2 ust. 1 rozporządzenia w związku z pkt 24 działu XIV wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia) spełniona jest także wówczas, gdy: 1. osoba wykonująca dozór inżynieryjno – techniczny nie przebywa stale na stanowiskach, gdzie jest wykonywana praca w warunkach szczególnych, a w zakresie jej obowiązków przewidziane jest sporządzanie dokumentacji, planów organizacyjnych i wykonywanie innych czynności; 2. osoba wykonująca dozór inżynieryjno – techniczny wykonuje go zarówno bezpośrednio, czyli osobiście, a także pośrednio, czyli przez podległych jej służbowo pracowników (brygadzystów, mistrzów); 3. objęcie nadzorem lub kontrolą także innych niż wymienione w wykazie prac i pracowników nie wyłącza zakwalifikowania samego nadzoru lub kontroli jako pracy w szczególnych warunkach, jeżeli te inne (podlegające dozorowi lub kontroli) prace nie są na danym oddziale lub wydziale podstawowe.

Skarżący wniósł o uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna ma usprawiedliwione podstawy.

Zawarty w przepisach przejściowych ustawy emerytalnej art. 184 dotyczy tych ubezpieczonych urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r., którzy w dniu wejścia ustawy w życie (1 stycznia 1999 r.) osiągnęli:

1) okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganym w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat - dla kobiet i 65 lat - dla mężczyzn oraz

2) okres składowy i nieskładowy, o którym mowa w art. 27 (co najmniej 20 lat dla kobiet i co najmniej 25 lat dla mężczyzn).

Takim ubezpieczonym przysługuje emerytura po osiągnięciu wieku przewidzianego w art. 32 ustawy pod warunkiem nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego albo złożenia wniosku o przekazanie środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym, za pośrednictwem Zakładu, na dochody budżetu państwa oraz rozwiązania stosunku pracy - w przypadku ubezpieczonego będącego pracownikiem (w stanie prawnym obowiązującym przed 1 stycznia 2013 r.). Za dotychczasowe przepisy należy uważać przepisy rozporządzenia, do którego załącznik stanowi wykaz A, który w dziale XIV poz. 24 wymienia kontrolę międzyoperacyjną, kontrolę jakości produkcji i usług oraz dozór inżynieryjno-techniczny na oddziałach i wydziałach, w których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie.

Nie budzi wątpliwości w świetle ustaleń faktycznych, że w spornym okresie ubezpieczony zajmował stanowisko kierownika zakładu Spółdzielni Pracy Chemików „X.”, w której jako podstawowe wykonywane były prace w szczególnych warunkach wymienione w dziale IV załącznika do rozporządzenia. Według ustaleń poczynionych w sprawie przez Sąd pierwszej instancji, skarżący w tym okresie

„prowadził i nadzorował produkcję, sprawował pieczę na pracami, nadzorował prace na poszczególnych wydziałach i halach produkcyjnych, pracował na halach, uczestniczył w pracach produkcyjnych, do jego obowiązków należało także utrzymanie ruchu na produkcji”. Tego rodzaju czynnościom trudno odmówić charakteru dozoru inżynieryjno - technicznego nad pracami wykonywanymi przez pracowników spółdzielni. Wbrew stanowisku Sądu Apelacyjnego, nie ma przy tym rozstrzygającego znaczenia, w jakim zakresie wnioskodawca wykonywał dozór inżynieryjno-techniczny bezpośrednio, czyli osobiście lub pośrednio, czyli przez podległych mu służbowo pracowników (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2009 r., I UK 201/08, LEX nr 738338). Przy ocenie, czy dozór stanowi pracę w szczególnych warunkach, łącznikiem jest bowiem narażenie ubezpieczonego na czynniki istniejące na stanowiskach pracy podwładnych zatrudnianych w szczególnych warunkach, a z tego punktu widzenia nie jest istotne, czy nadzór dotyczył pracy wykonywanej przez pracowników podległych mistrzom, bądź brygadzystom, czy też czynności tych ostatnio wymienionych pracowników, skoro przełożeni pracowali w takich samych warunkach jak ich podwładni. Sprawowanie w ramach zakresu czynności dozoru również nad pracami niewymienionymi w wykazie A także nie wyłącza zakwalifikowania tego dozoru jako pracy w szczególnych warunkach. Z brzmienia pkt 24, działu XIV, wykazu A wynika bowiem, że warunkiem zakwalifikowania określonego w nim dozoru i kontroli jako pracy wykonywanej w warunkach szczególnych jest to, aby na oddziałach i wydziałach, na których czynności te są wykonywane, jako podstawowe były wykonywane prace wymienione w wykazie A. Jeżeli zatem pracownik wykonuje bezpośrednio czynności dozoru stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, to objęcie tym dozorem także innych prac wykonywanych na tych oddziałach i wydziałach, a niewymienionych w wykazie A, nie pozbawia czynności dozoru inżynieryjno-technicznego charakteru pracy w szczególnych warunkach (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2007 r., I UK 111/07, LEX nr 375689).

Z tych względów za usprawiedliwione należało uznać zarzuty naruszenia art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 2, 3 i 4 oraz art. 27 ust. 1 ustawy emerytalnej w związku z § 2 ust. 1, § 3 i § 4 ust. 1 rozporządzenia oraz w związku z pkt 24 działu XIV wykazu A, stanowiącego

załącznik do rozporządzenia, przez błędną ich wykładnię polegającą na przyjęciu, że sprawowanie nadzoru pośredniego (za pośrednictwem brygadzystów i mistrzów) obok nadzoru bezpośredniego oraz sprawowanie nadzoru także nad pracownikami, którzy nie świadczyli pracy w szczególnych warunkach, wykluczają możliwość przyjęcia, że ubezpieczony pracował w warunkach szczególnych stale i w pełnym wymiarze czasu pracy.

W judykaturze Sądu Najwyższego podkreśla się jednolicie, że jeśli czynności wykonywane są stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na stanowisku pracy związanym z określoną w pkt 24, działu XIV, wykazu A rozporządzenia kontrolą lub dozorem inżynieryjno-technicznym, to okres wykonywania tej pracy jest okresem pracy uzasadniającym prawo do świadczeń na zasadach przewidzianych w rozporządzeniu, niezależnie od tego, ile czasu pracownik poświęca na dozór pracowników, a ile na inne czynności ściśle związane ze sprawowanym dozorem i stanowiące jego integralną część, takie jak sporządzanie związanej z nim dokumentacji. Nie ma bowiem żadnych podstaw do wyłączenia takiego rodzaju czynności administracyjno-biurowych z czynności polegających na sprawowaniu dozoru i traktowania ich odrębnie (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 62/07, LEX nr 375653; z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 66/07, LEX nr 483283; z dnia 5 maja 2009 r., I UK 4/09, LEX nr 509022; z dnia 30 stycznia 2008 r., I UK 195/07, OSNP 2009 nr 7-8, poz. 105; z dnia 11 marca 2009 r., II UK 243/08, LEX nr 550990).

W rozpoznawanej sprawie Sąd drugiej instancji przyjął, że skarżący nie mógł wykonywać stale i w pełnym wymiarze czasu pracy polegającej na dozorze inżynieryjno - technicznym, albowiem spoczywały na nim także inne obowiązki, a to: „w nie małym zakresie obowiązki ogólnie – zarządzające, administracyjno – biurowe”, „rozliczne obowiązki dokumentacyjne”, a „konieczność przeczytania i podpisania licznych zapewne dokumentów zajmowała dużą część czasu, którą wnioskodawca spędzał w pomieszczeniu biurowym”. Nie wiadomo przy tym, jakie inne obowiązki zostały uznane przez ten Sąd za wyłączające uznanie pracy ubezpieczonego za pracę w rozumieniu pkt 24 działu XIV wykazu A do rozporządzenia z 1983 r. W szczególności nie można wykluczyć, że obowiązki te były ściśle związane ze sprawowaniem dozoru, i tym samym mogły być, zgodnie z

przedstawioną powyżej wykładnią, przez skarżącego wykonywane bez pozbawienia jego pracy charakteru pracy w szczególnych warunkach, zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę niezakwestionowane wprost przez Sąd odwoławczy ustalenia Sądu Okręgowego, z których wynika, że odwołujący się „sprawował nadzór inżyniersko – techniczny nad całością produkcji oraz jej utrzymaniem. Prowadził i nadzorował produkcję, sprawował pieczę nad pracami, nadzorował prace na poszczególnych wydziałach i halach produkcyjnych, pracował na halach, uczestniczył w pracach produkcyjnych, do jego obowiązków należało także utrzymanie ruchu na produkcji, zajmował pomieszczenie o bardzo małej powierzchni, razem ze swoim kolegą jadł tam tylko posiłki. Sporządzanie raportów produkcyjnych należało do sekretarki – referentki, a wnioskodawca jedynie podpisywał stosowne dokumenty”.

Z tego względu trafny okazał się zarzut naruszenia art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. W utrwalonym orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że naruszenie art. 328 § 2 k.p.c. może mieć wpływ na rozstrzygnięcie (a więc stanowić usprawiedliwioną podstawę skargi kasacyjnej) w tych wyjątkowych sytuacjach, w których treść uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji uniemożliwia dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia (por. wyrok z dnia 20 lutego 2003 r., I CKN 65/01, LEX nr 78271; wyrok z dnia 18 marca 2003 r., IV CKN 1862/00, LEX nr 109420). Niezachowanie wymagań konstrukcyjnych uzasadnienia może też uzasadniać kasacyjny zarzut naruszenia prawa materialnego przez jego zastosowanie do niedostatecznie jasno ustalonego stanu faktycznego (por. wyrok z dnia 5 września 2001 r., I PKN 615/00, OSNP 2003 nr 15, poz. 352). Dokonanie prawnej kwalifikacji stanu faktycznego jest bowiem niemożliwe, gdy nie zostały poczynione ustalenia faktyczne pozwalające na ocenę możliwości jego zastosowania (por. wyrok z dnia 29 listopada 2002 r., IV CKN 1532/00, LEX nr 78323), a o prawidłowym zastosowaniu prawa materialnego można mówić dopiero wówczas, gdy ustalenia stanowiące podstawę wydania zaskarżonego wyroku pozwalają na ocenę tego zastosowania; brak stosownych ustaleń uzasadnia zatem zarzut skargi naruszenia prawa materialnego przez niewłaściwe jego zastosowanie (postanowienie z dnia 11 marca 2003 r., V CKN 1825/00, Biuletyn SN-Izba Cywilna 2003 nr 12, s. 46).

W związku z tym należy uznać, że także zarzuty naruszenia prawa materialnego, tj. art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 2, 3 i 4 oraz art. 27 ust. 1 ustawy emerytalnej w związku z § 2 ust. 1, § 3 i § 4 ust. 1 rozporządzenia oraz w związku z pkt 24 działu XIV wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia, przez: przyjęcie, że wykonywanie przez wnioskodawcę prac administracyjno – biurowych, prowadzenie dokumentacji i wykazów uniemożliwia zakwalifikowanie jego pracy na stanowisku kierownika zakładu jako wykonywanej w warunkach szczególnych są uzasadnionymi podstawami rozpoznawanej skargi kasacyjnej. Niepełne ustalenia w tym zakresie, wskazane w uzasadnieniu jako podstawa faktyczna zaskarżonego wyroku, nie pozwalają bowiem na ocenę prawidłowości zastosowania tych przepisów.

Biorąc to pod uwagę, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. i art. 398²¹ w związku z art. 108 § 2 k.p.c.).